SANDRA BERNOTAITĖ. VIENĄ LEGENDĄ KURIANTI BENDRIJA (2).

Kalbėdami svetima kalba „laužome liežuvį“ ar dar blogiau – pasijuntame idiotais. Kaip atsipalaiduoja gimtąja kalba šnekančio žmogaus veidas! Kaip gražiai liejasi emocijos – potekstės, užuominos, nuorodos į bendrus kultūrinius dalykus, suprantamas humoras, šmaikštavimai. Taip pat ir sąmoksliški dalykai: žinome, ką galime kalbėti viešai, ką galime kalbėti privačiai, ir kaip tos dvi sferos pinasi, liečiasi, įplaukia viena kiton, vėl išplaukia. Besikalbant vyksta šokis, draugiškas galinėjimasis, svarstymas, statusų kova, besikalbant gimsta idėjos, ginčuose – tiesa, iš dviejų tiesų – trečioji.

Įdomus etapas: kai ilgiau gyveni svetimoje šalyje ir ji ima darytis sava, nejučia išmoksti vietinių kalbos formulių, idiomų, imi suprasti humorą ir pats tarsi tampi savas, tik kalbantis su stipriu akcentu – šito neišimsi, jei atvykai gyventi per vėlai, t. y. ne vaikystėje. Čiabuviai priima į savus tuomet, kai nebedaro tau nuolaidų dėl kalbos. Jei nusišneki, jiems nesvarbu, kad nusišneki dėl prastų kalbos žinių ar todėl, kad vis dar mintyse verti iš lietuvių į, pavyzdžiui, anglų. Jie priima tavo mintis tiesiogiai, todėl gali įsižeisti, jeigu pasakai ne taip, nors visai nenorėjai pasakyti kitaip, ar net neišgirdai, kad pasakei ne taip.

Sykį išsižiojau sakyti „sekmadienį viešasis transportas važiuoja retai“, o išėjo: „sekmadienį – kamščiai“… Žodis *traffic* australams reiškia pirmiausia transporto kamščius, o man – transportą. Kamščiai sekmadienį?! Žvilgsnis toks, tarsi būčiau beprotė (tai ne vienintelė nesąmonė, kurią tą sekmadienį pasakiau). Nuolaidų etapas baigėsi, supranti. Laikas pasitempti. Pasitaisyti ir atsiprašyti suklydus, jei ne per vėlu. Bet tai ir geras laikas: dar giliau suvoki, kodėl taip lengva reikštis gimtąja kalba. Būtent todėl, kad ji gimtoji. Kalbi ir nejauti, jog liežuvis dirba, nes jis ne dirba, o gyvena toje kalboje.

Kalba – tokia subtili, šventa erdvė, vertai saugoma cherubinų – kalbos inspekcijos. Ne tik Lietuva įsisteigė tokią inspekciją. Prancūzija irgi panašią įstaigą turi. Anglai turbūt neturi, bet su siaubu ir moksliniu susidomėjimu stebi greitėjantį savo kalbos kismą, nes kasdien girdi ją darkoma taip smarkiai, kad jau priprato prie jos atmainų kiekio. Iš to irgi kažkas gero išeina: anglakalbiai nesistengia viešai kalbėti bendrine anglų kalba (Queen English), kiekvienas lieka su savo tarme, akcentu, išduodančia rasinę ar geografinę kilmę, gyvenamąją vietą ar net socialinį statusą. Kalbos inspekcija gali pridaryti daugiau žalos, negu naudos, kai

ji ima nepaisyti kalbos vartotojų intymaus santykio su savo gimąja kalba.

Antanas Maceina rašė: „Mes per daug atsidedame anai bevardei „visuomenei“, o pastumiame į šalį asmenį“. Gerai būtų, jei inspekcijos ir kitos panašios įstaigos susivoktų, jog yra ne kalbos diktatorės, o tarnautojos. Kalbos vartotojas – kaip klientas – visuomet teisus. Jam reikia padėti, jį galima sudominti, verta praturtinti jo žinias ir lavinti kalbinę klausą, bet ne sprausti kalbą į ekspertų intelekto pastangomis sukaltus rėmus. Kritikuoti kito kalbėseną tolygu peikti eiseną, kūno sudėjimą, veido bruožus. Mano kalbos savotiškumas yra mano asmenybės dalis. Peikiant ar baudžiant už tai, kad lietuviai kalba ne bendrine kalba, pasiekiamas atvirkščias rezultatas: reikšdamiesi savo gimtąja kalba viešai, žmonės pasijunta idiotais, tarsi kalbėtų svetima kalba. Pavyzdžių toli ieškoti nereikia – įsijungi televizorių ir girdi, kaip sustabdyti gatvėje žmonės atsakinėja į žurnalistų klausimus, kaip jie mikčioja, kalba medinėmis frazėmis, beviltiškai mėgdžiodami dalykinę funcionierių kalbą... Ir vis tiek kalba prasta lietuvių kalba, tarsi jos nemokėtų! Mes juk norime, kad lietuvių kalba būtų *gyvoji kalba*, todėl turime leisti jai natūraliai kisti, vystysis, net jeigu eigoje ji nutols nuo savo sąsajų su (mirusia!) sanskrito kalba.

Didžiųjų pasaulio kolonistų kalba – anglų – iš pradžių buvusi dominavimo įrankiu, išplitusi per keletą kontinentų, tapo kolonistų silpnąja vieta, prarado privatumą. Mat kalba uždaro bendruomenę nuo svetimųjų įsiskverbimo. Išmokęs kitus savo kalbos, tampi jiems atviras, nebegali kalbėti jiems nesuprantama kalba, išsiduodi, jie mokosi ne tik tavo kalbos – jie pažįsta tave. O tu, koloniste, taip ir nepažįsti jų, nežinai, ką jie galvoja, nes neketini mokytis jų kalbos. Benedictas Andersonas dėlioja tokią schemą (iš kolonisto perspektyvos): (1) iki savo mirties nespėsiu prasiskverbti į savo kolonijų kultūrą, išmokti jų kalbą; (2) turiu galios priversti juos išmokti mano kalbą; (3) bet tai reiškia, kad jie įsiskverbs į mano privatumą; už tai juos nuasmeninsiu, paversiu beveidžiais, pravardžiuosiu „kokosais“ ar pan.

Įdomus atvejis JAV: juokaujama, kad antrąja kalba pamažu tampa ispanų, nes amerikiečių šeimose apsigyveno vaikų auklės iš Lotynų Amerikos. Ar jauku gyventi su žmogumi, kurio nesupranti, bet kurio kalbą nuo pat kūdikystės išmoksta tavo atžalos? Ispanų kalba tampa taikia invazija į amerikiečių kultūrą, ir tai nei gerai, nei blogai. Tautos ir kalbos niekada ilgam nesustodavo ties savo pasieniais. Viena iš hipotezių, kaip Europoje plito slavai: per taikią kalbos ir kultūros invaziją. Sunku rasti laiko ribą, nuo kurios žmonės persiėmė slaviška kalba. Nereikėjo skintis kelio kardu ir ugnimi, nebuvo pasipriešinimo, žygių,

misijų, manifestų. Lietuviai taip pat prisimena vienos slaviškos kalbos žavesį: juk dar visai neseniai, tik prieš šimtą metų, buvo prisistatoma „kilme lietuvis, tautybe lenkas“…

Kai Lietuvoje ginama ar švarinama bendrinė kalba, paprastai ją stengiamasi išgelbėti nuo dviejų dalykų: slavizmų ir anglicizmų. Tai įdomiai sutampa su dviem frontais – politinėmis ideologijomis, nori ar nenori, vis tiek dominuojančiomis Vakarų pasaulyje. Galima būtų pamanyti, jog tai nūdienos problema, bet įdomu rasti liudijimų, jog žaizda turi istoriją:

„Valstybinės nepriklausomybės atkūrimas 1918 turėjo Lietuvai grąžinti pusiausvyrą – atitiesti nuo vienašališkos slavų įtakos, bet ir nepanardinti į germanų įtaką, Lietuva turėjo būti pati savim. Iš tikrųjų nepriklausomos Lietuvos laikotarpis reiškė Lietuvos aiškų pasisukimą į Vakarus – ne į vieną kurią Vakarų valstybę, bet į germanų, romanų, anglosaksų pasaulį. / Nebuvo sunku pasisukti į Vakarus valstybinės santvarkos forma – demokratiniu parlamentarizmu. / Be didelio vargo buvo priimta ir socialinė struktūra, kuri atsirėmė į masių interesą (ypač vykdant žemės reformą). / Be vidaus kovos persiorientavo paveldėtas javų ūkis į gyvulininkystę, pienininkystę, prisitaikydamas prie Vakarų rinkos. / To negalima pasakyti apie dvasinę raidą, idėjinę orientaciją. Dvasinėje idėjinėje srityje sunkiausia buvo rasti bendrą kelią, sutarimą, sugyvenimą. Varžybos ir kova tarp Rytų orientacijos ir Vakarų orientacijos ėjo per visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį.“ *

Šiandien, tarsi iš naujo pasijutę veikiami Rytų ir Vakarų konflikto, nerandame sugyvenimo ir sutarimo, kas esame. Nostalgija sovietinei praeičiai ir sentimentas dabartinei Rusijai įsileidžiamas drauge su rusiška kultūra: muzika, filmais, teatru, literatūra, tik maža dalimi – per žiniasklaidą. Ir turbūt neatrodytų taip pavojinga domėtis ir mėgti rusų kultūros, ypač aukštosios, dalykus, peržengiančius geografines ir politines sienas, bet žemoji kultūra, pagardinta nostalgija ir sentimentu, kerta giliau, negu įmanoma protu suvokti, aprėpti, poveikį suvaldyti ar sustabdyti. Taip yra iš dalies todėl, kad daliai Lietuvos žmonių rusų kalba yra antroji gimtoji. Ne pirmoji užsienio, o antroji gimtoji (kai kam, žinoma, ir pirmoji).

Iš kitos pusės „puola“ Amerikos kultūra… Holivudas – štai vardas viruso, kuris apkrėtęs senutę Europą. Toji audio ir vizualinė ataka, kurią mūsų smegenys nuolat patiria iš kokybiškos ideologinės virtuvės, yra adiktyvi, kaip *CocaCola* ir *McDonalds* šlamštmaistis. Tai lygiai taip pat kenksminga mūsų sveikatai.

Propagandos esmė: brukti pasaulėvoką taip, kad priėmėjas pats prašytų dar. Nors žodis propaganda apibrėžiamas, kaip „įkyrus brukimas“, dėl to įkyrumo labai abejočiau: propaganda visais laikais buvo maloni tiems, kurie nenori žinoti kitaip, kurie plaukia pasroviui, kitaip tariant, gyvenime užima eskapisto (pabėgėlio nuo problemų) poziciją.

Erzina propaganda tik gebančią girdėti, turinčią gerą klausą tiesai, melui alergišką ausį. Ar daug tokių pasaulyje? Aš pati turiu tik vieną tokią ausį: viena noriu girdėti tiesą, o kita noriu tikėti gėrio pergalę žadančiu naratyvu. Duokite mums laimingą pabaigą, praneškite gerąją žinią. Mes daug dirbame ir neturime jėgų kontempliuoti pasaulio skausmą, todėl duokite marinančių nervų galūnes gėrimų, duonos ir žaidimų, opiumo masėms. Tikrai ne visi nori būti budrūs, laisvi, gyvi: tarsi ne visiems to reikia?

Verta patyrinėti, kodėl esame linkę sirgti sovietine praeitimi ir kodėl holivudinė propaganda taip skaniai lenda į mūsų gerkles. Galbūt rasime būdų, kaip atsispirti šlamštui tuomet, kai suvoksime, kodėl svetimos idėjos ir naratyvai atrodo patrauklūs, greitai tampa madingi, išstumia kitus, mums artimus, įgimtus, kitaip tariant, paveldėtus iš tėvų ir protėvių.

* Iš knygos apie prof. Juozą Eretą „Didysis jo nuotykis“ (Niujorkas, turbūt 1972 m.). Išleido *Prof. J. Ereto bičiuliai*, parašė autorių grupė: St. Šalkauskis, A. Skrupskelienė, A. Šešplaukis, J. Brazaitis, O. Labanauskaitė, A. Liuima, St. Yla.

Sandra Bernotaitė